

Društvene inovacije

Kuz, Mateo

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Economics and Business in Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:145:323990>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-23**



Repository / Repozitorij:

[EFOS REPOSITORY - Repository of the Faculty of Economics in Osijek](#)



Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Ekonomski fakultet u Osijeku

Sveučilišni prijediplomski studij Ekonomija i poslovna ekonomija

Mateo Kuz

DRUŠTVENE INOVACIJE

Završni rad

Osijek, 2024.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Ekonomski fakultet u Osijeku
Sveučilišni prijediplomski studij Ekonomija i poslovna ekonomija

Mateo Kuz

DRUŠTVENE INOVACIJE

Završni rad

Kolegij: Laboratorij poslovnih ideja

JMBAG: 0010237133

e-mail: mkuz@efos.hr

Mentor: prof. dr. sc. Julia Perić

Osijek, 2024.

Josip Juraj Strossmayer University of Osijek
Faculty of Economics and Business in Osijek
University Undergraduate Study Programme Economics and Business

Mateo Kuz


SOCIAL INNOVATIONS

Final paper

Osijek, 2024.

IZJAVA

O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI, PRAVU PRIJENOSA INTELEKTUALNOG VLASNIŠTVA, SUGLASNOSTI ZA OBJAVU U INSTITUCIJSKIM REPOZITORIJIMA I ISTOVJETNOSTI DIGITALNE I TISKANE VERZIJE RADA

1. Kojom izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je ZAVRŠNI
(navesti vrstu rada: završni / diplomski / specijalistički / doktorski) rad isključivo rezultat osobnoga rada koji se temelji na mojim istraživanjima i oslanja se na objavljenu literaturu. Potvrđujem poštivanje nepovredivosti autorstva te točno citiranje radova drugih autora i referiranje na njih.
2. Kojom izjavljujem da je Ekonomski fakultet u Osijeku, bez naknade u vremenski i teritorijalno neograničenom opsegu, nositelj svih prava intelektualnoga vlasništva u odnosu na navedeni rad pod licencom *Creative Commons Imenovanje – Nekomercijalno – Dijeli pod istim uvjetima 3.0 Hrvatska*. 
3. Kojom izjavljujem da sam suglasan/suglasna da se trajno pohrani i objavi moj rad u institucijskom digitalnom repozitoriju Ekonomskoga fakulteta u Osijeku, repozitoriju Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku te javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti, NN 119/2022).
4. izjavljujem da sam autor/autorica predanog rada i da je sadržaj predane elektroničke datoteke u potpunosti istovjetan sa dovršenom tiskanom verzijom rada predanom u svrhu obrane istog.

Ime i prezime studenta/studentice: Mateo Kuz

JMBAG: 0010237133

OIB: 36096004223

e-mail za kontakt: mateokuz95@gmail.com

Naziv studija: Prijediplomski studij, Ekonomija i poslovna ekonomija

Naslov rada: Društvene inovacije

Mentor/mentorica rada: prof.dr.sc. Julia Perić

U Osijeku, 2024. godine

Potpis Mateo Kuz

Društvene inovacije

SAŽETAK

Inovacije se mogu definirati kao novi procesi, izumi ili unaprijeđeni načini obavljanja postojećih aktivnosti. Mnogi ljudi na inovacije gledaju kao na nova tehnološka dostignuća koja se mogu vizualizirati, poput mobilnog uređaja, VR naočala i drugih inovacija sličnih tome. U posljednjih nekoliko desetljeća pojavila se nova kategorija inovacija, poznata kao društvene inovacije koja ima za cilj rješavanje društvenih, ekonomskih i ekoloških problema i podizanje kvalitete života. Danas se sve više na koncept društvenih inovacija gleda kroz prizmu poduzetništva i uloge poduzetnika u ispunjavanju ekoloških, ekonomskih i društvenih standarda. Cilj završnog rada je proučiti koncept društvenih inovacija, analizirati njihov povijesni razvoj te istražiti povezanost inovacija s održivim društvenim razvojem. U radu će biti prikazani primjeri inovativnih poslovnih aktivnosti i koncepata koji su, svojom pojavom, promijenili pristup poslovanju i djelovanju u zajednici te imaju značajan utjecaj na održiv i inkluzivan način života.

Ključne riječi: društvene inovacije, održivi razvoj, društvo

Social inovations

ABSTRACT

Innovations can be defined as new processes, inventions or improved ways of performing existing activities. Many people view innovation as new technological advancements that can be visualized, such as the mobile device, VR glasses, and other similar innovations. In the last few decades, a new category of innovation has emerged, known as social innovation, which aims to solve social, economic and environmental problems and improve the quality of life. Today, the concept of social innovation is increasingly viewed through the prism of entrepreneurship and the role of entrepreneurs in meeting environmental, economic and social standards. The goal of the final paper is to study the concept of social innovations, analyze their historical development and investigate the connection between innovations and sustainable social development. The paper will present examples of innovative business activities and concepts that, with their appearance, changed the approach to business and activities in the community and have a significant impact on a sustainable and inclusive way of life.

Keywords: social inovations, sustainable development, society

Sadržaj

1. Uvod	1
1.1. Cilj i struktura rada	1
1.2. Metodologija rada	2
2. Održivi razvoj	3
3. Društvene inovacije	6
3.1. Pojam i uloga društvenih inovacija	6
3.2. Povijest i razvoj društvenih inovacija	7
3.3. Komponente društvenih inovacija	9
4. Društvene inovacije oko nas	10
4.1. M-KOPA	10
4.2. Fair-trade	11
4.2.1. Povijest i razvoj pravedne trgovine.....	11
4.2.2. Fair Trade International.....	12
4.3. Charter škole	13
4.4. Mikrofinanciranje	15
4.5. Korištenje društvenih inovacija za smanjenje emisija plinova	17
5. Zajednica i inovacije	18
5.1. Inovacije unutar Europske unije	18
5.2. Podrška društvenim inovacijama	19
5.3. Društvene inovacije u ruralnom razvoju	20
5.4. Hrvatske društvene inovacije	22
5.5. Poduzetništvo s društvenim utjecajem	24
5.5.1. Društveno poduzetništvo.....	24
5.5.2. Društveno odgovorna poduzeća.....	26
6. Zaključak	29
Literatura	30
Popis slika	36

1. Uvod

Društvene inovacije, za razliku od tehnoloških i drugih inovacija, nisu inovacije koje za cilj imaju isključivo stvaranje dobiti. Njihov primarni cilj je riješiti društvene probleme učinkovitije od postojećih rješenja te omogućiti njihovu širu primjenu. Društvene inovacije vode računa o održivom razvoju i korištenju obnovljivih resursa. U začetima promišljanja o održivom razvoju provedene su brojne studije poput „Our Common Future“, poznatija kao „Brundtland report“ koju su 1987. godine objavili Ujedinjeni Narodi. U „Brundtland report-u su opisali održivi razvoj kao povezivanje potreba i želja sadašnjosti bez ugrožavanja budućih generacija i njihovih potreba. Ta studija može definirati i srž društvenih inovacija.

1.1. Cilj i struktura rada

Kroz završni rad analizirat će se razvoj i implementacija društvenih inovacija te njihov doprinos rješavanju različitih društvenih problema, poticanju održivog razvoja i samim time poboljšanju kvalitete života. U završnom radu proučit će se primjeri društvenih inovacija koje su značajno utjecale na unapređenje kvalitete života u svojim zajednicama. Neki od tih primjera su charter škole koje već dva desetljeća postoje kao javne škole koje financira vlada, ali njih za razliku od tradicionalnih škola, osnivaju roditelji, nastavnici, zajednice ili privatne organizacije. Drugi primjer društvenih inovacija su mikrokreditne institucije koje su značajno doprinijele smanjenju siromaštva te koncept *fair-trade* trgovine koja pomaže u osiguranju dostojanstvenog i održivog života onih koji su, u lancu proizvodnje, najčešće, najmanje nagrađeni. Također, rad će obuhvatiti primjer utjecaja društvenih inovacija pomažu na smanjenje emisija plinova sprječavanje zagađenja okoliša u velikim gradovima.

U završnom radu, proučavat će se i kako je društvo prihvatilo društvene inovacije te koje su institucionalne i pravne promjene nastale u državama Europske unije, Sjedinjenim Američkim državama i ostatku svijeta zbog pojave društvenih inovacija. Rad će analizirati i odredbe i potpore kojima Europska unija i Republika Hrvatska potiču društvene inovacije u kontekstu ruralnog razvoja. Analizirati će se i novi koncepti unutar ruralnog razvoja kao što su kratki opskrbeni lanci i agroekologija. U završnom radu će biti navedene hrvatske društvene inovacije koje potječu iz javnog i privatnog sektora. Također, analizirat će se i koncepti društveno poduzetništvo i društveno odgovorno poslovanje kao pristupi koji svojim djelovanjem utječu

na održivi razvoj zajednice. U zaključku rada autor iznosi svoje stavove i mišljenja o obrađenoj temi.

1.2. Metodologija rada

Metode koje su korištene za ovaj rad su induktivna metoda, metoda analize, metoda klasifikacije i metoda dokazivanja. Induktivna metoda, metoda analize i metoda klasifikacije korištene su u teorijskom dijelu završnog rada kao metode uz pomoć kojih je napravljen pregled znanstvene i stručne literature, te su izvedeni zaključci o temi samog rada. Empirijski dio ovoga rada obuhvaća primjere društvenih inovacija, u Hrvatskoj i svijetu. U empirijskom dijelu korištena je metoda dokazivanja gdje su se određeni primjeri koristili kao argument za navedene izjave i teorijska saznanja.

2. Održivi razvoj

Koncept održivog razvoja pojavio se početkom 70-ih godina. Uvidjelo se kako sve veća industrijalizacija stvara brojne probleme za okoliš, rast jaza između siromašnih i bogatih te kako je gospodarski rast potrebno usmjeriti ka „zdravijem“ putu. 5. lipnja 1972. godine, donosi se Deklaracija konferencije Ujedinjenih naroda o ljudskom okolišu. Na konferenciji je sudjelovalo 113 zemalja članica što ju je činilo najvećem konferencijom održanom do tada. (Sohn, 1973) Brundland (1987) navodi općeprihvaćenu definiciju održivog razvoja kako slijedi: „Održivi razvoj je razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjosti bez ugrožavanja sposobnosti budućih generacija da zadovolje svoje potrebe. U sebi sadrži dva ključna pojma: pojam „potreba“, posebice osnovnih potreba siromašnih u svijetu, kojima treba dati glavni prioritet; i ideja o ograničenjima koja nameće stanje tehnologije i društvene organizacije na sposobnost okoliša da zadovolji sadašnje i buduće potrebe“. Prema navodima udruge Bioteka, koja je u svojem projektu LORA opisala održivi razvoj može se opisati kroz tri sastavnice koje su prikazane na slici 1 : društvo, gospodarstvo i okoliš (Laboratorij održivog razvoja, 2019). Društvo predstavlja zajednicu koja potiče kulturološke raznolikosti, ravnopravnost na svim društvenim razinama, jednaku dostupnost obrazovanju i zdravstvenoj skrbi te unapređenje društvenih prava. Sljedeća sastavnica koju navodi udruga Bioteka je gospodarstvo. Gospodarstvo uključuje stabilnost cijena, porast životnog standarda ljudi te ekonomsku efikasnost. Okolišna sastavnica održivog razvoja predstavlja razvoj strategija i planova za očuvanje okoliša, borbu protiv zagađenja i klimatskih promjena te razumno upravljanje prirodnim dobrima. Udruga opisuje kako sve tri sastavnice trebaju biti u ravnoteži koja se može postići kroz pravične odluke koje podrazumijevaju ravnomjeran ekonomski rast zajednice. U konceptu održivog razvoja važna je okolišna komponenta. Kako bi se postigla ravnoteža potrebno je donositi odluke koje potiču ekonomski rast uz očuvanje prirodnih resursa, te koja je uz uvažavanje osjetljivosti okoliša prihvatljiva na svim društvenim razinama, kako na lokalnim tako i na globalnim razinama.

Slika 1: Tri sastavnice održivog razvoja



Izvor: Laboratorij održivog razvoja (2019). Što je održivi razvoj. Dostupno na: <https://lora.bioteka.hr/sto-je-odrzivi-razvoj/>

Deklaracija iz Rija o okolišu i održivom razvoju navodi 27 načela prema kojima se definiraju prava ljudi na razvoj i obaveze u očuvanju zajedničkog okoliša te obaveze država u postizanju ciljeva održivog razvoja (Pavić-Rogošić, 2010). Neki od načela koja se navode u Deklaraciji iz Rija su: ljudi imaju pravo na zdrav život, današnji razvoj ne smije ugrožavati potrebe za razvojem i kvalitetnim okolišem sadašnjih i budućih generacija, države imaju suvereno pravo iskorištavanja vlastitih prirodnih izvora ukoliko ne izazivaju štete u okolišu izvan svojih granica itd. Kao „proizvod“ Deklaracije iz Rija nastala je Agenda 21. Agenda 21 predstavlja skup integriranih strategija i programa za zaustavljanje i poništavanje učinaka degradacije okoliša te za promicanje ekološki prihvatljivog i održivog razvoja u svim zemljama. Kako navodi Pavić-Rogošić (2010.) u Agendi 21 prepoznato je kako održivi razvoj zadaća vlade koje su dužne napraviti strategiju održivog razvoja. Njome se potiče i suradnja među državama kako bi smanjile glad, siromaštvo i jaz između bogatih i siromašnih u svijetu. Pavić-Rogošić (2010.) opisuje kako se kroz Agendu 21 naglašava promjena ustaljenog načina proizvodnje i potrošnje te kako dolazi do prevelike urbanizacije i industrijalizacije što za rezultat ima povećanu zagađenost zraka, nedostatak čiste vode i loše higijenske uvjete. Kroz Agendu 21, kako navodi Pavić-Rogošić (2010.) pokušava se podići razina edukacije populacije te jačanje uloga osnovnih društvenih skupina poput žena, mladih, radnika, poslovnog svijeta, znanstvenika i poljoprivrednika. Kako navode Cimeša i Pavlović (2020.) na Općoj skupštini UN-a 25. rujna

2015. godine donesen je trenutni program UN-a pod nazivom „Mijenjajmo svoj svijet, Agenda za održivi razvoj“, to jest Agenda 2030. na razdoblje do 2030. godine koja se temelji na 17 ciljeva održivog razvoja koji su povezani sa 169 povezanih ciljnih vrijednosti koje se prate pomoću 23 pokazatelja (Slika 2).

Slika 2: 17 ciljeva održivog razvoja



Izvor: Europski revizorski sud (-). Ciljevi održivog razvoja. Dostupno na: <https://www.eca.europa.eu/hr/sustainable-development-goals>. {pristupljeno 8.7.2024.}

Svrha ciljeva je ostvariti gospodarski, socijalni okolišni održivi razvoj na svjetskoj razini. Vrhovne revizijske institucije dužne su provoditi revizijske aktivnosti pomoću kojih prate provedbu ciljeva. Kako navodi Europski revizorski sud do sada nisu proveli niti jednu reviziju provedbe ciljeva održivog razvoja, ali su objavili niz izvješća vezanih za iste.¹ Primjer izvješća je tematsko izvješće 06/24: Instrument za izbjeglice u Turskoj koji se odnosi na više ciljeva održivog razvoja poput zdravlje i dobrobit ljudi, kvalitetno obrazovanje, čista voda i dobri sanitarni uvjeti, dostojanstven rad i gospodarski rast itd. Europski revizorski sud je ovim

¹<https://www.eca.europa.eu/hr/sustainable-development-goals>. {pristupljeno 8.7.2024.}

izvješćem ispitao jesu li financijska sredstva upotrijebljena učinkovito i djelotvorno za pružanje pomoći izbjeglicama. U zaključku izvješća Europski revizorski sud napisao je kako su se instrumentom mogla postići veća vrijednost za uloženi novac te je naveo preporuke za daljnje djelovanje.

3. Društvene inovacije

3.1. Pojam i uloga društvenih inovacija

Društvene inovacije se mogu definirati kao nove strategije, modele, procese, alate, proizvode i usluge ili kombinacije svega navedenog koje se javljaju kao odgovor na nekakav društveni problem. To nekada može biti i odgovor na nove izazove u društvu na koje postojeće institucije i tržište nije našlo rješenje. Paska i Pavić-Rogošić (n.d.) objašnjavaju kako se društvene inovacije razlikuju od tradicionalnih inovacija po tome što njihova primarna namjena nije profit zbog čega se češće mogu vidjeti u neprofitnim sektorima. Društvene inovacije predstavljaju one inovacije koje, u najširem smislu, označavaju nove proizvode i usluge uz epitet društvene koji opisuje njihov glavni cilj - rješavanje društvenih izazova. Iz ovakvog opisa jasno je kako su društvene inovacije usmjerene ka poboljšanju kvalitete života i napretku društva.

Društvene inovacije imaju širok spektar primjene. One mogu biti konkretni materijalni proizvodi poput „*Kengura*“ prvog električnog automobila namijenjenog osobama s posebnim potrebama i osobama u invalidskim kolicima (Banks, 2021.) ili pak inovativnog projekta „*Levat garten*“, vrta koji je smješten u Marseilleu i koji pomaže bivšim ovisnicima svih dobnih skupina da se maknu od gradske vreve i fokusiraju na svoje izlječenje kroz terapijske i rehabilitacijske učinke (ReCED' Istria, 2020).

Navedeni primjeri ukazuju na glavnu ulogu društvenih inovacija, a to je opća dobrobit i društveni napredak. Balamatsias (2018.) je definirao 8 različitih pristupa društvenih inovacija. Prvi pristup je **pragmatičan pristup** koji društvene inovacije opisuje kao inovativne aktivnosti i usluge koje su motivirane ciljem zadovoljenja društvenih potreba. Ove inovacije se uglavnom razvijaju i šire kroz organizacije koje svoje djelovanje temelje na društvenim ciljevima. Drugi pristup je **sistemska pristup** koji društvene inovacije opisuje kao složene procese uvođenja novih proizvoda, procesa ili programa. Prema autoru, ovi procesi izazivaju duboke promjene u svakodnevnoj rutini, tokovima resursa, odnosima moći ili vrijednostima unutar sustava na koji utječu inovacije. Treći pristup predstavlja **menadžerski stav** koji promatra društvene inovacije kao nova rješenja društvenih problema koja su djelotvornija, učinkovitija, održivija ili

pravednija od postojećih rješenja. Ova nova rješenja, prema autoru, stvaraju vrijednost prvenstveno za društvo, a ne za pojedince ili organizacije. Četvrti pristup kako ga opisuje Balamatsisas (2018.) je **kritički pristup** koji društvenu inovaciju doživljava kao proces osnaživanja i političke mobilizacije koji cilja na transformaciju funkcioniranja društvenog sustava odozdo prema gore, u smislu dionika i u smislu raspodjele materijalnih i nematerijalnih resursa. Peti pristup naziva se **ekonomski pristup** koji na društvenu inovaciju gleda kao na konceptualnu promjenu, promjenu procesa ili proizvoda, organizacijsku promjenu te promjene u financiranju. Osim toga, prema autoru, ovaj pristup obuhvaća i nove odnose s dionicima i teritorijima. Šesti pristup je **komparativni pristup** koji društvenu inovaciju percipira na temelju ishoda i odnosa te po novim oblicima suradnje koja može proizaći iz primjene društvenih inovacija. Kao rezultat toga, procesi, metrika, modeli i metode korišteni u inovacijama u komercijalnim ili tehnološkim poljima, na primjer, nisu uvijek izravno primjenjivi na društvenu ekonomiju. Društvena ekonomija ima specifične karakteristike poput fokusa na društvene ciljeve i suradnju zbog čega se metode i alati koji su efikasni u komercijalnim inovacijama u nekim slučajevima trebaju prilagoditi kada se primjenjuju u kontekstu društvenih inovacija. Sedmi pristup, prema autoru, je **univerzalni pristup** koji opisuje društvene inovacije kao nova rješenja koja mogu biti u obliku proizvoda, usluga, modela, tržišta, procesa i sl. Ta nova rješenja istovremeno zadovoljavaju društvenu potrebu (učinkovitije od postojećih rješenja) i dovode do novih ili poboljšanih sposobnosti i odnosa te boljeg korištenja imovine i resursa. Drugim riječima, autor smatra kako su društvene inovacije dobre za društvo i povećavaju sposobnost društva da djeluje. Iako se ovi pristupi razlikuju, svi oni dijele zajedničku karakteristiku koja definira društvenu inovaciju kao inovaciju koja teži ostvarivanju društvenih ciljeva i koristi društveno odgovorne metode kako bi se ti ciljevi i ostvarili. To znači da se prilikom razvoja ili primjene inovacije u obzir uzimaju društveni utjecaji te da se nastoji da inovacija doprinese pozitivnom društvenom razvoju ili promjeni.

3.2. Povijest i razvoj društvenih inovacija

Kako navodi Cukerić (2020.) brojni autori su u prošlosti uočavali potrebu za promjena i inovacijama u društvu. Cukerić (2020.) navodi kako počeci društvenih inovacija sežu do Maxa Webera koji je definirao odnos između društvenog poretka i inovacija kroz njihov utjecaj na društvene promjene ponašanja. Sljedeću osobu koju autor navodi je Durkheim koji je 1893. potvrdio da je društvenu regulaciju važno uzeti u obzir za razvoj podjele rada koja se razvijala usporedno s tehnološkim promjenama. Po navodima Cukerića (2020.), Joseph Schumpeter je

1932. istaknuo važnost inovacija i promjena u strukturi društva za njegov razvoj te je naglasio kako upravo poduzetnik, svojim inovativnim djelovanjem, pokreće te promjene i doprinosi razvoju društva.

Razvoj društvenih inovacija u velikoj mjeri ovisio je o razvoju društva i napretku različitih industrija. Brzi tehnološki napredak koji se dogodio u 90-im godinama dvadesetog stoljeća potaknuo je širenje koncepta društvenih inovacija i stvorio potrebu za njihovom primjenom u društvu. Ova potreba nastala je i zbog sve veće razlike između siromašnih i bogatih što je dovelo do problema poput gladi, nezaposlenosti i porasta kriminala. Kao odgovor na te izazove razvile su se organizacije poput francuske „*Friche la Belle de mai*“ koja je 1992. iz tvornice duhana pretvorena u prostor za radionice namijenjene djeci i roditeljima, nekonvencionalno kazalište, galeriju i mjesto za druge sadržaje u svrhu preusmjerenja djece s ulice na korisne aktivnosti.

Na razvoj koncepta društvenih inovacija utjecala je i Lisabonska strategija koja je donesena u ožujku 2000. godine. Prema Ivan-Ungureanu i Marcu (2006.) ciljevi Lisabonske strategije obuhvaćali su ekonomski učinak, zapošljavanje, istraživanje, inovacije i obrazovanje, ekonomske reforme, društvenu koheziju i okoliš. Glavna nit vodilja strategije bila je pretvoriti Europsku uniju u konkurentno i dinamično svjetsko gospodarstvo do 2010. godine, gospodarstvo temeljeno na znanju, osposobljeno za održivi gospodarski rast, s više kvalitetnijih radnih mjesta, jačom socijalnom kohezijom i očuvanim okolišem. Koncept društvenih inovacija bio je prožet kroz sve ciljeve Lisabonske strategije posebice kroz istraživanje, inovacije i obrazovanje. Autori posebno naglašavaju poboljšanje okruženja za privatna ulaganja u istraživanje, partnerstva za istraživanje i razvoj te osnivanje poduzeća visoke tehnologije. Može se reći kako Lisabonska strategija nije uspjela ispuniti sve zadane ciljeve jer je Europska unija donijela novu strategiju „Euro 2020.“, za razdoblje od 2010. do 2020. godine, u kojoj prepisuju određene ciljeve iz Lisabonske strategije te nadovezuju nove ciljeve koji su trebali biti ostvareni do kraja 2020. godine. Ni ciljevi te nadopunjene strategije nisu do kraja ispunjeni odnosno nisu ispunjeni jednako u svim državama članicama.

Značajan doprinos razvoju koncepta društvenih inovacija pružila je i globalna kriza 2008. godine. U Europskoj uniji, broj nezaposlenih porastao je za 7 milijuna što je rezultiralo stopom nezaposlenosti od 10%, odnosno gotovo 23 milijuna nezaposlenih (Corselo, 2018). Osim toga, drugi globalni problemi istaknuli su potrebu za promjenom u načinu razmišljanja i života. Problemi poput starenja stanovništva, smanjenja fertiliteta, povećanja siromaštva i klimatskih promjena, zahtijevaju rješavanje problema na novi način. Jedan od načina rješavanja društvenih problema je i Strategija 2030 koju provodi Međunarodna federacija društava Crvenog križa i

Crvenog polumjeseca (IFRC). U strategiji su postavljena 3 cilja. Prvi cilj je predvidjeti krize, reagirati na njih i brzo se oporaviti od nje. Navode kako nije dovoljno samo odgovoriti na krize i probleme kada se dogode već se treba temeljito suočiti s uzrocima krize ili ju predvidjeti. Drugi cilj je osigurati ljudima siguran, zdrav i dostojanstven život te mogućnost napretka. Posljednji cilj strategije je mobiliziranje ljudi u inkluzivne i mirne zajednice čime se nastoji promicati inkluzivnija, pravednija i kohezivnija društva. Cilj je stvoriti društvo s empatijom u kojem se slavi različitost.² Slične ciljeve postavila je i organizacija Ujedinjenih naroda (UN) koja je 2015. godine objavila 17 ciljeva održivog razvoja, poznatije pod skraćenicom UNSDG (*United nation social development goals*) koje su potpisale sve države članica UN-a. Ovi ciljevi usmjereni su na suzbijanje siromaštva, poboljšanje zdravlja i obrazovanja, smanjenje nejednakosti i poticanje gospodarskog rasta.³

3.3. Komponente društvenih inovacija

Društvene inovacije mogu se podijeliti u tri kategorije (Therace, Huber i Dro, 2012.). Prva kategorija je društvena kategorija, koja stavlja naglasak na društvo i njegovu ulogu u razvoju i napretku. U ovoj kategoriji u prvi plan stavljena je marginalizirana skupina ljudi poput migranata, nezaposlenih mladih ljudi, kao i novi pristupi skrbi o djeci i maloljetnicima, koji bi trebali biti prioritetni problemi za rješavanje. Model koji odgovara ovoj kategoriji je društveno poduzetništvo. „Društveno poduzetništvo odnosi se na identifikaciju, procjenu i iskorištavanje prilika koje rezultiraju društvenom vrijednošću. Svijest o mogućnostima i prepoznavanje prilika odražavaju sposobnost poduzetnika da otkrije kada postoji ponuda ili potražnja za proizvodom ili uslugom koja stvara vrijednost“ (Kirzner, 1973.). Društveni poduzetnici imaju ključnu ulogu u generiranju društvenih inovacija. Prema Martin i Osberg (2007) društveni poduzetnici posjeduju hrabrost i odlučnost potrebnu da svoje kreativne ideje pretvore u stvarnost i budu prepoznati od strane tržišta. Kao što autori ističu, poduzetnički put je često obilježen preprekama i neočekivanim izazovima no, poput tradicionalnog poduzetnika i društveni poduzetnik mora biti sposoban pronaći kreativne načine za njihovo prevladavanje.

Druga kategorija sagledava društvene izazove iz perspektive ekonomskog i održivog razvoja. Ova kategorija ističe održivi razvoj kao novu dimenziju u gospodarstvu i ekonomiji. Prema Todaro i Smith (2009) održivi razvoj se može proučavati kroz dugoročne koncepte ekonomske analize koji uključuje tri ključna alata: pravilno vrednovanje budućih socijalnih davanja;

² <https://www.ifrc.org/who-we-are/about-ifrc/strategy-2030>, {pristupljeno 8.7.2024.}

³ <https://sdgs.un.org/goals>, {pristupljeno 8.7.2024.}

prepoznavanje tržišnih neuspjeha te eksplicitno vrednovanje prirodnih resursa kao oblika kapitala, a ne samo kao toka potrošnje. Prema Bilal Zorić i dr. (2023.) održivi razvoj predstavlja “ravnotežu između obnovljivih izvora i brige za okoliš s jedne strane i poboljšanja kvalitete života stanovništva s druge strane.”

Treća kategorija je sustavna kategorija koja opisuje organizacijsku komponentu društvenih inovacija. Prema Therace, Huber i Dro (2012.) društvena dimenzija inovacije, u ovom kontekstu, obuhvaća promjene temeljnih stavova i vrijednosti, strategija i politika, organizacijskih struktura i procesa, sustava isporuke i usluga, metoda i načina rada, odgovornosti i zadataka institucija te veze između njih i različitih vrsta aktera.

4. Društvene inovacije oko nas

Društvene inovacije predstavljaju odgovor na globalne društvene probleme koji su se dogodili u posljednjih nekoliko desetljeća poput ratova, ekonomskih kriza, ekoloških katastrofa i demografskih izazova. Ovo poglavlje stavlja fokus na konkretne probleme koji su izazvali nastanak određene društvene inovacije te će se dokazati kako su društvene inovacije vidljive u brojnim sferama društva, poput ekonomije, obrazovanja, ekologije, proizvodnim procesima, ali i u samome društvu. Iako postoji veliki broj inovacija koje su pomogle i pomažu rješavanju globalnih društvenih probleme u ovom poglavlju posebno će se analizirati platforma M-KOPA, Fair-trade način poslovanja, charter škole, koncept mikrofinanciranja te društvene inovacije koje pomažu smanjenju emisije plinova.

4.1. M-KOPA

Društvene inovacije, zbog svoje široke primjene, možemo pronaći u brojnim primjerima u okruženju. Na mnogobrojnost društvenih inovacija utječu i globalni trendovi i izazovi. Jedan od primjera inovacija koja je dala odgovor na brojne društvene probleme i izazove je M-kopa. To je afrička platforma sa sjedištem u Nairobiju koja je osnovana 2010. godine (M-Kopa, n.d.). Oni omogućuju siromašnim ljudima pristup mobilnim uređajima i digitalizaciju. Na slici 1. prikazan je jedan uređaj kupljen preko M-Kopa platforme. Preko njihovih platformi mogu kupiti mobilne uređaje koje otplaćuju na rate i fleksibilno. Također, preko njihove aplikacije imaju mogućnost podizanja brzih i fleksibilnih zajmova. Omogućuju i kupnju motocikala i drugih prijevoznih sredstava na električni pogon. Svi uređaji koji oni prodaju, poput mobilnog uređaja na slici 3, su već iskorišteni uređaji koji oni popravljaju te ponovo stavljaju na tržište.

Osim toga, u njihovim organizacija rade siromašni ljudi i ljudi s margine društva koji imaju pogodnosti pri kupnji M-Kopa proizvoda. (M-Kopa, n.d). Oni su primjer društvene inovacije koja rješava problem siromaštva, unapređuje životni standard te brine o okolišu.

Slika 3: M-Kopa mobilni uređaj



Izvor: M-Kopa (n.d.). O nama: Dostupno na: <https://m-kopa.com/about>. {pristupljeno 24.8.2024.}

4.2. Fair-trade

4.2.1. Povijest i razvoj pravedne trgovine

Pokret Fair-trade trgovanja nastaje u vrijeme nakon Drugog svjetskog rata i službeno se razvija do 2002. godine kada je obilježen prvi Svjetski dan poštene trgovine. Svjetski dan poštene trgovine od tada se obilježava svake druge subote u petom mjesecu s ciljem podizanja svijesti o projektima pravedne trgovine. Poštena trgovina se istodobno razvijala na više kontinenata i njezin razvoj možemo podijeliti u 3 etape.

Kako navodi Bondarenko (2024.) razvoj koncepta poštene trgovine može se promatrati kroz nekoliko etapa. Prva etapa obuhvaća razdoblje nakon Drugog svjetskog rata kada Edna Ruth Byler 1946. godine posjetila tečaj šivanja u Puerto-Ricu gdje je upoznala žene koje šivaju čipku, a ipak žive u teškom siromaštvu. Byler je počela odnositi njihove komade i prodavati ih u Sjedinjenim Američkim Državama te zarađeni novac vraćati ženama. Kasnije je iz njezine inicijative nastao pokret „*Ten thousand villages*“ ili „tisuću sela“ koji i danas postoji te se smatra jednim od pionirima poštene trgovine. 1949. godine Crkva braće osnovala je neprofitnu

organizaciju SERRV⁴ koja je za cilj imala pomagati raseljenim europskim izbjeglicama da trguju svojim rukotvorinama nakon Drugog svjetskog rata. Istodobno se u Europi razvija Oxfordski odbor za pomoć gladnima koji su u Ujedinjenom Kraljevstvu prodavali umjetnine i rukotvorine koje su izradile kineske izbjeglice.

Prema navodima Bondarenka (2024.) u drugu etapu može se svrstati razdoblje od 70-ih do kraja 80-ih godina kada se u SAD-u i Kanadi udružuju poduzetnici s ciljem razmjene ideja i umrežavanja. 1994. godine će se neformalna grupa razviti u Fair trade Federation. 1969. prvi put se prodaju prehrambeni proizvodi u nizozemskom gradu Breukelenu gdje se uz rukotvorine prodavala i šećerna trska. 1973. godine prvi put se prodaje kava koja je uvezena iz zadruga u Gvatemali. Nakon toga, razvojem Fair trade trgovina proširuje se raspon proizvoda na kakao, vino, orašaste plodove i čajeve. U Nizozemskoj se 1988. godine, osniva marka Max Havelaar što je pomoglo komercijalizaciji koncepta pravedne trgovine i otvaranju podružnica diljem Europe (Dekker i Havelaar, 1992.) Marka je dobila ime po fiktivnom liku iz romana koji se borio protiv korumpirane trgovine kavom.

Prema navodima Bondarenka (2024.) treću etapu obilježavaju osnivanja brojnih organizacija. 1989. godine osniva se Svjetska organizacija za poštnu trgovinu koja ima cilj pomoći ljudima u nepovoljnom položaju kroz pravedno trgovanje i kreirati forume za razmjenu informacija i ideja. 1997. godine osniva se Fair Trade International. Ona je krovna organizacija koja postavlja standarde certificiranja poštene trgovine. U SAD-u postoji nekoliko sustava certificiranja Fair-trade trgovanja poput Fair Trade International USA, Fair Trade USA i IMO Fair for Life.

4.2.2. Fair Trade International

„Fair Trade International“ je krovna neprofitna udruga za pravednu trgovinu s 22 organizacije članice od koje su tri mreže proizvođača i 19 nacionalnih Fairtrade organizacija (Fair Trade International, n.d.). Svi sudionici u „*Fair-trade*“ lancu nositelji su i oznake koja je prikazana na slici 4. Kako navode na svojoj službenoj stranici Fair-trade International svi nositelji oznake moraju ispuniti 3 kriterija: ekonomski, ekološki i društveni kriterij. Ekonomski kriterij podrazumijeva minimalnu cijenu za proizvođača te fiksnu premiju koja omogućuje dodatni novac proizvođaču za ulaganje u poboljšanje kvalitete života i rada. Uz to, zastupaju se i dugoročna trgovačka partnerstva zbog stabilizacije poslovanja proizvođača. Ekološki kriterij

⁴ SERRV International – Sales Exchange for Refugee Rehabilitation and Vocations - Prodaja proizvoda za pomoć izbjeglicama i zvanju

obuhvaća ekološku i poljoprivrednu zdravu praksu koja uključuje odgovorno upravljanje vodom i otpadom, očuvanje biološke raznolikosti i plodnosti tla te minimalnu upotrebu pesticida i agrokemikalija. Društveni kriterij uređuje odnose u organizaciji. Zahtijevaju demokratsko samoorganiziranje, participativno donošenje odluka, transparentnost i nediskriminaciju.

Slika 4: Oznaka Fair trade



Izvor: Fairtrade International (n.d.). O nama. Oznaka poštene trgovine. Dostupno na:

<https://www.fairtrade.net/about/fairtrade-marks> {pristupljeno 29.08.2024.}

Koncept rada „Fair Trade International“ podrazumijeva opća načela i standarde za proizvođače, radnike, poduzeća, kupce i druge. Na službenoj stranici Fairtrade International navode brojne standarde za klasifikaciju proizvoda, politiku geografskog opsega, popis opasnih materijala i sekundarne proizvode. Politika geografskog opsega navodi zemlje i teritorije u kojima proizvođači ispunjavaju uvjete za certifikaciju. Na popisu opasnih materijala Fairtrade International na svojoj stranici navodi popis opasnih materijala i agrokemikalija koje izazivaju potencijalnu opasnost. Popis je podijeljen na tri dijela: zabranjeni, ograničeni i označeni. Na Fairtrade International listi sekundarnih proizvoda nalaze se proizvodi poput alkohola, rižinih proizvoda, cvijeća, kokosovih proizvoda. Osim navedenih standarda, Fairtrade International ima standarde za trgovce, klimatske standarde, standarde za tekstil i zlatni standard koji se odnosi na zanatske i male rudarske organizacije.

4.3. Charter škole

Kako navode Cohodes i Parham (2021.) prva charter škola osnovana je u Sjedinjenim Američkim Državama, točnije u saveznoj državi Minnesoti, koja je lipnju 1991. prva donijela zakon o charter školama. One dalje navode kako su do 2020. godine, 44 savezne države donijele zakon kojim se uređuju charter škole. Tako u Americi postoji više od tri milijuna učenika koji pohađaju nastavu u više od 7000 charter školi, što čini 6% ukupne populacije učenika. „Charter škole su javno financirane škole koje rade izvan izravne kontrole lokalnog školskog okruga, prema javno izdanoj povelji koja im daje veću autonomiju od drugih javnih škola nad nastavnim

planom i programom, uputama i radom“ (Zimmer i dr., 2009:11). Slika 5 prikazuje jednu od charter škola koja se nalazi u Kochiju, država Kerala, Indija.

Slika 5: Charter škola u Kochiju, država Kerala, Indija



Izvor: The charter school (n.d.). Galerija. Dostupno na: <https://charterschool.in/gallery/> {pristupljeno 29.08.2024.}

Charter škole se smatraju inovacijom u školstvu jer za razliku od tradicionalnih javnih škola, charter škole imaju veću neovisnost o državnim zakonima te tako mogu više eksperimentirati u procesu školovanja. Charter škole ne uzimaju učenike za školovanje, nego roditelji šalju djecu u određenu charter školu. Ukoliko broj učenika bude veći od upisne kvote u charter školu, učenici se nasumično biraju. O osnivanju i autorizacije i gašenju charter škole odlučuje Nacionalna udruga ovlaštenika charter škola (NACS). Oni na nacionalnoj osnovi upravljaju charter školama te daju ulogu ovlaštenika pojedinim školskim okruzima. Razlikuju šest vrsta ovlaštenika: neovisni odbor za iznajmljivanje (ICB), državna agencija za obrazovanje (SEA), institucija visokog obrazovanja (HEI), lokalna obrazovna agencija (LEA), neobrazovno državno tijelo (NEG), neprofitna organizacija (NPO). NASCA navodi i četiri načela politike (NACSA, n.d). Prvo načelo je kapacitet ovlaštenika koji definira kako su ovlaštenici odgovorni za ukupnu kvalitetu portfelja svoje škole, imaju sposobnost upravljanja te se smatraju odgovornim za to. Drugo načelo je odgovornost. U njemu se navodi kako se škole zatvaraju kada ne uspiju ispuniti standarde uspješnosti ili ne zastupaju interese učenika i javnosti. Škole s visokim učinkom potiču se na širenje i repliciranje. Treće načelo je načelo pristupa i jednakosti koje opisuje kako svi studenti, bez obzira na osobne ili društvene okolnosti, dobivaju izvrsno obrazovanje koje im pomaže u ostvarenju svog potencijala. Ovlaštenici imaju pravnu sposobnosti i dužni su osigurati ravnopravan i širok pristup charter školama. Posljednje načelo je autonomija koje navodi kako se škole smatraju odgovornim za rezultate, a ne za proces.

4.4. Mikrofinanciranje

Koncept mikrofinanciranja spominje se u Marshallovom planu, službenog naziva Europski program obnove, kojeg su donijele Sjedinjene Američke Države i Kanada kako bi pomogli obnovi Europe nakon Drugog svjetskog rata. Najveće zasluge za razvijanje koncepta mikrofinanciranja mogu se pripisati Muhammadu Yunusu koji se 1974. borio protiv gladi u Bangladešu davajući male zajmove u selu Jombra (Matas 2016:15). 1983. godine Muhammad Yunus osniva Grameen banku s kojom 2006. dobio Nobelovu nagradu za mir. Grameen banka posebno pozornost stavlja na osnaživanje žena i njihovo uključivanje u gospodarske aktivnosti te su zbog toga 98% najmoprimaca Grameen banke žene. „Do svibnja 2024. kumulativni iznos isplate zajma od strane Grameen banke, od početka, iznosio je 38.505,83 milijuna USD (3.109.819,78 milijuna BDT) za 10,58 milijuna članova zajmoprimaca, od kojih su 97% članice. Slijedeći iznimnu bankarsku praksu, Grameen Bank je osigurala unosnu stopu oporavka od 96,71% (od svibnja 2024.), što je relativno više od bilo kojeg drugog bankovnog sustava“ (Grameen bank, 2024).

Kako navode Benington i Moore (2013:185) mikrofinancijske institucije (MFI) pružaju financijske usluge za siromašne – one koji su ispod linije siromaštva u zemljama u razvoju, s većinom koji, žive s manje od dva dolara dnevno. Mikrofinancijske institucije žele, kako navode Drexler i dr. (2020:15) pružati „mikrofinancijske usluge koje imaju za cilj biti inkluzivnije i učiniti financiranje pristupačnijim od tradicionalnog financiranja za siromašne i socijalno marginalizirane klijente te im stoga nastoje pomoći da pokrenu ili razviju posao.“ Takve usluge uključuju kredite, štednju, osiguranje i novčane transfere. „Mikrofinanciranje je razvijeno kao zamjena za humanitarnu pomoć. Umjesto raznih donacija siromašnima, sustav mikrofinanciranja omogućava samozapošljavanje pojedinca. Financiranje putem mikro kredita osmišljeno je na razini međunarodne zajednice i Svjetske banke. Glavni cilj je bio osmisliti sustav plasiranja raspoloživih sredstava u obliku pozajmica. To obuhvaća one slojeve koji mogu postati nositelji gospodarske aktivnosti te na taj način doprinose rastu gospodarstva. Tako država smanjuje davanja kroz socijalne fondove“ (Ćosić, 2017:8). Mikrofinanciranje u povijesti se spominje sredinom 20. stoljeća kada je Lysander Spooner pisao o prednostima davanja malih kredita u svrhu izvlačenja ljudi iz siromaštva (Lider, 2012). U fokusu mikrofinanciranja uvijek su siromašni ljudi. Ne postoji jasna definicija siromaštva. Može se navesti mnoštvo pretpostavki za siromaštvo kao što su glad, oskudni uvjeti za život, nedostatak dohodaka, slabo obrazovanje, beskućništvo, loši stambeni uvjeti, ... Mikrofinanciranje ima za cilj pomoći najsiromašnijim od

siromašnih, to jest onima koji su na donjoj liniji siromaštva. Kako navode Benington i Moore (2013:186) biraju se ljudi koji žive s manje od 1 dolar dnevno, korigirano paritetom kupovne moći. Mikrofinancijske institucije zalažu se za održivost i stabilnost, a u posljednjih 30 godina razvili su brojne tehnike za izgradnju tog odnosa. Jedna u nizu takvih tehnika koju navode Benington i Moore (2013:189) je i tehnika „postupnog kreditiranja.“ Mikrofinancijske institucije u početku daju klijentima male početne zajmove, a s vremenom povećavaju iznos zajma kako se zajmovi otplaćuju i kako MFI stječe znanja o dužniku. MFI imaju sklonost pružati svoje usluge većem broju sudionika kako smanjili rizik otplate i promatrali lokalne odnose u zajednici. Benington i Moore (2013:191) navode dvije vrste mikro financijskih instrumenata - profitne i isključivo kreditne mikro financijskih instrumenata te neprofitni i isključivo kreditni mikro financijski instrumenti. Profitni i isključivo kreditni instrumenti očekuju stopu povrata od svojih klijenata uz transparentnost i pravila o izvješćivanju. Neprofitni i isključivo kreditni instrumenti daju zajmove klijentima koji ne uvjetuju nikakav povrat. U ovom slučaju financijer će tražiti od klijenta razvojni povrat, odnosno izvješće koje dokazuje kako investicija opravdana. „Profitni subjekti moraju ostvariti povrat za svoje ulagače, koji može uspješno konkurirati drugim izvorima kapitala, dok neprofitni subjekti moraju ili zadovoljiti zahtjeve financijera, ili, u slučaju zadružnih ustanova, zahtjeve članova“ (Benington i Moore, 2013:192).

Europska unija osmislila je projekt kojim financira mikropoduzeća i socijalna poduzeća u okviru programa InvestEU i Programa EU za zapošljavanje i socijalne inovacije (EaSI). U programskom razdoblju od 2021. do 2027. godine 2,8 milijardi eura dodijelit će se za socijalna ulaganja, što uključuju ulaganje u mikrofinanciranje i financiranje socijalnih poduzeća. Do sada je 113 pružatelja mikrofinanciranja i pružatelja financiranja socijalnih poduzeća primilo potporu s ukupnim proračunom od 130 milijuna eura. Od ukupnih 130 milijuna eura, 90 milijuna eura je uloženo u mikrofinanciranje, a ostalih 40 milijuna za financiranje socijalnih poduzeća. Cilj projekta je pružateljima mikrofinanciranja i pružateljima financiranja socijalnih poduzeća osigurati da pomognu poduzetnicima koji zbog prevelikog rizika ne bi mogli samostalno financirati svoje projekte.⁵ Ovaj projekt je dokaz kako institucije promoviraju mikrofinanciranje kao novo rješenje za financiranje poduzeća koji ne mogu samostalno pokrenuti svoj projekt.

⁵ <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1084&langId=hr>, {pristupljeno 13.08.2024.}

4.5. Korištenje društvenih inovacija za smanjenje emisija plinova

Ubrzan tehnološki i gospodarski rast doveo je do automatizacije i industrijalizacije društva. Rezultat tome je povećano izgaranje fosilnih goriva, ispuštanje štetnih plinova poput ugljikovog dioksida i sumporovog dioksida u prirodu. Prema Mitrović i Pešalj (2021) istraživanja i stručni radovi u posljednja dva desetljeća potvrdila su vezu između emisije ugljikovog dioksida i ekonomskog rasta koja ima značajan utjecaj za ekonomsku i ekološku politiku zemlje. Kako dalje navode Mitrović i Pešalj (2021:103) istraživanja su pokazala, na osnovu podataka koja su uspoređivana između 24 europske zemlje u razdoblju od 1980. do 2010. godine, kako tehnološke inovacije značajno utječu na smanjivanje emisija ugljikovog dioksida.

Povećano izgaranje fosilnih goriva, ispuštanje štetnih plinova poput ugljikovog dioksida u atmosferu stvara efekt staklenika što dovodi do globalnog zagrijavanja.⁶ Sve to dovodi do klimatskih promjena koji su jedan od sedam globalnih društvenih problema.⁷ Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja (2021.) godine objavilo je niz organizacija unutar Europske unije u kojima sudjeluje Republika Hrvatska. One pružaju inovativne ideje za ekološke probleme. Neke ideje koje navode su prilagodba na temelju ekosustava, upravljanja temeljena na ekosustavu, smanjenje rizika od ekoloških katastrofa, zelena infrastruktura i prirodna klimatska rješenja. Sve ideje, u kojima sudjeluje Republika Hrvatska i ostale države, doprinose učinkovitosti koncepta pod nazivom prirodno rješenje.

Kao efikasan i efektivan način borbe protiv smoga i štetnih plinova u velikim gradovima pokazala se zelena infrastruktura. Zelena infrastruktura prema definiciji koju navodi Europska agencija za okoliš (2015) je alat za pružanje ekoloških, gospodarskih i društvenih pogodnosti putem rješenja koja se temelje na razumijevanju prednosti koje priroda pruža ljudskom društvu i pokretanja ulaganja koja održavaju i poboljšavaju te pogodnosti. Zelena infrastruktura se povezuje s plavom infrastrukturom i dosadašnjom sivom infrastrukturom. Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja (2021.) opisalo je kako se siva infrastruktura odnosi na građevine, plava na vodene elemente (koje podrazumijevaju strateško upravljanje vodom, kanale, bare, poplavna područja i postrojenja za pročišćavanje vode) i zelena infrastruktura koja obuhvaća zelene površine (drveće, travnjake, parkove, polja i šume). Osim čisteg zraka,

⁶ https://climate.ec.europa.eu/climate-change/causes-climate-change_hr, {pristupljeno 29.6.2024.}

⁷ <https://prilagodba-klimi.hr/prirodna-rjesenja-za-klimatske-promjene/>, {pristupljeno 29.6.2024.}

istraživanja su pokazala kako zelena infrastruktura može „ohladiti gradove“ i apsorbirati oborine.

5. Zajednica i inovacije

5.1. Inovacije unutar Europske unije

Europska unija svojim strategijama, programima i planovima potiče zemlje članice na inovacije. Primjer takvih inicijativa je projekt *Naturvation* ili „*Nature-based urban innovation*“ koji je od Europske unije dobio bespovratna sredstva. Projekt uključuje 14 europskih institucija u područjima urbanog razvoja, geografije, inovacijskih studija i ekonomije koji će pružiti uvid u raznolikost načina na koje se prirodna rješenja mogu koristiti u urbanim sredinama u svrhu njihove nadogradnje.⁸

Primjer zelene inovacije u Europskoj uniji je „Soba za rijeku“ koju je provela Nizozemska. Ideja inovacije je suživot sa rijekom, a ne borba protiv nje. Zamisao je osigurati dodatan prostor koju će rijeke trebati u budućem periodu kako bi se nosili s poplavljuvanjima koji su rezultat klimatskih promjena. Nizozemska je na više od 30 lokacija osigurala dodatan prostor za poplavljuvanje 4 rijeke: Rajnu, Meue, Waal i Ijssel. Osim sigurnog poplavljuvanja omogućili su i poboljšanje ukupne kvalitete okoliša u riječnoj regiji.⁹

Europska unija primjenjuje društvene inovacije za izazove u poljoprivredi i proizvodnji hrane. U Rumunjskoj, kao primjer tomu, jedna od najznačajnijih inicijativa je solidarno partnerstvo između potrošača i malih proizvođača. Takva partnerstva omogućuju razvoj gospodarstva solidarnosti, prakse podjele rizika između potrošača i proizvođača, promicanje pravedne cijene za male proizvođače i veću raspravu o alternativnom gospodarskom modelu.¹⁰

Postoje i društvene inovacije koje se bave socijalnim pitanjima. Primjer takve je Grupa Terre iz Belgije osnovana 1963. godine. Počeli su kao neformalna grupa koja je 1949. godine obnavljala domove i pružala pomoć potrebitima nakon posljedica 2. svjetskog rata. Ova grupacija je službeno osnovana 1963. godine. Kasnije su se svoj utjecaj proširili na zemlje van Europe, poput Alžira i Nikaragve, gdje su lokalnom stanovništvu osigurali stabilnu životnu okolinu kroz projekte u industriji i poljoprivredi. Danas su oni grupa društvenih poduzeća sa 9

⁸ <https://prilagodba-klimi.hr/prirodna-rjesenja-za-klimatske-promjene/> {pristupljeno 8.7.2024.}

⁹ <https://www.dutchwatersector.com/> {pristupljeno 8.7.2024.}

¹⁰ https://base.socioeco.org/docs/ripesseu_social_solidarity_innovation_en.pdf. {pristupljeno 8.7.2024.}

članova. Svaka od grupa pruža usluge za različite potrebe.¹¹ Ressourcerie Famenne Ardenne Gaume (FAG) je aktivni član grupe Terra koji prikuplja predmete i namještaj te ih obnavlja i prodaje u partnerskim trgovinama.¹² Još jedan od članova Grupe Terre je Autre Terre koja je aktivna na području agroekologije i reciklaže. Svaki od članova grupe ima svoju misiju i pruža usluge različitim sektorima kako bi se podigla kvaliteta životnih standarda u zemljama Europe kao i na drugim kontinentima.

5.2. Podrška društvenim inovacijama

S razvojem društvenih inovacija i podizanjem svijesti o važnosti društvenih inovacija, u zemljama Europske Unije, kao i u ostatku svijeta, stvarale su se udruge i inicijative koje pružaju potporu društvenim inovatorima i ulažu u održivi razvoj zajednice iz koje dolaze. ACT grupa je jedna od rijetkih takvih udruga koja egzistira u Republici Hrvatskoj. ACT grupa osnovana je 2003. godine. Njihov početak obilježavaju festivalske aktivnosti, radionice i osiguravanje resursa za ljude. Daljnjim radom prerasli su u serijski poduzetnike, otvorivši šest poduzeća koja su 2019. postala tržišno stabilna. Sada se nazivaju *impact* poduzetnicima kojima je cilj ostvariti, osim profita, pozitivni povrat za društvo i okoliš. Osim toga, pripadaju međunarodnoj mreži organizacija koje podržavaju održivi razvoj i društveno poduzetništvo te su partneri brojnim poduzećima poput Phillip Morris-a i Google. (ACT, n.d)

U Beču se svake godine dodjeljuje nagrada za društvene inovacije pod nazivom „Sozial Marie.“ Dodjeljuje se od 2005. godine, i osim što pruža financijsku nagradu od 55 000 eura ona služi i kao javna platforma društveno inovativnim projektima. Uz nagradu, inovatori dobivaju mentorstvo istaknutih ličnosti iz svijeta inovacija. Uz nagradu stručnog žirija, inovatori mogu osvojiti nagradu publike kojom mogu osvojiti financijska sredstva namijenjena za obrazovanje.¹³

Europska unija je razvila niz različitih inicijativa, fondacija i udruga kako bi potaknula razvoj društvenih inicijativa. Europski socijalni fond+ (ESF+) financira društvene inovacije kroz različite mjere. Dužnost svih država članica je financiranje europskog socijalnog fonda+. Sljedeća aktivnost usmjerena na društvene inovacije je ESF inicijativa za društvene inovacije+ koja s proračunom od 197 milijuna eura uključuje multinacionalne projekte za razvoj i povećanje inovativnih rješenja. On također nudi međusobno učenje, izgradnju kapaciteta i

¹¹ <https://groupeterre.org/qui-sommes-nous/charte>. {pristupljeno 10.7.2024.}

¹² <https://www.ressourcerie-fag.be/qui-sommes-nous>. {pristupljeno 10.7.2024.}

¹³ <https://www.sozialmarie.org/hr/nagrada>. {pristupljeno 16.7.2024.}

umrežavanje za upravljačka tijela ESF-a. Kako navodi Europski socijalni fond od svibnja 2021. provedeno je 6 projekata izgradnje nacionalnih centara kompetencije za društvene inovacije u gotovo svim državama članicama. Cilj nacionalnih centara je pružanje pomoći upravljačkim tijelima u provedbi akcija društvenih inovacija. Sljedeća inicijativa koju je pokrenula Europska unija je Utakmica društvenih inovacija. Ona za cilj ima „reklamirati“ društvene inovacije i izgraditi partnerstva između inovatora. Pomoću Utakmice društvenih inovacija sudionici mogu pokazati svoje inicijative za društvene inovacije i tražiti inicijative razvijene u drugim zemljama. Uz to, nude funkciju pronalaženja partnera za organizacije uključene u društvene inovacije. Europska unija odlučila je podržati društvene inovacije i kroz smjernice za zapošljavanje i socijalne inovacije koje će uključivati pozive za podnošenje prijedloga za socijalno eksperimentiranje diljem Europske Unije.¹⁴

5.3. Društvene inovacije u ruralnom razvoju

Poljoprivreda kao primarna djelatnost oduvijek je bila stup gospodarstva bilo koje države. Gledajući unazad kroz povijest, primjećuje se kako je poljoprivreda od Prve industrijske revolucije u podređenom položaju zbog konstantnog industrijskog napretka i globalizacije. Poljoprivreda se, kako ju u svome radu opisuje Sudarić (2017.), definira kao gospodarska djelatnost koja se bavi uzgojem biljaka i životinja, s ciljem proizvodnje proizvoda koji na primarni način zadovoljavaju prehrambene potrebe stanovništva pojedine zemlje.

Kao i u svim djelatnostima tako i u poljoprivredi, uvodi se automatizacija i mehanizacija procesa. No, kroz primjenu grube mehanizacije u poljoprivrednim aktivnostima, izravno je nanesena šteta tlu, zraku te sveukupno gledajući cijelom okolišu. Zbog toga se danas sve više govori o važnosti inovacija koje neće štetiti nego će potaknuti ruralni razvoj. „Ruralni razvoj je proces planiranih stvarnih promjena u ruralnim prostorima, koji obuhvaća i svijest o njima. On pretpostavlja postojanje nekih općenitijih odrednica o razvoju na nacionalnoj ili (globalnoj) svjetskoj razini, koje određuju mjesto ruralnosti te ciljeve i smisao ruralnog razvoja, pa on kao takav znači (a) promjenu odnosa prema ruralnosti i (b) promjenu mjesta ruralnoga spram nacionalne ili globalne perspektive (Cifrić, 1999). Ellis i Biggs (2001, navedeno u Bukljaš, 2022), navode kako se ruralni razvoj kao pojam pojavio 1950-ih kada je uveden pojam nerazvijenosti i bio je vezan za zemlje trećeg svijeta, to jest zemlje u razvoju. Kako dalje navode

¹⁴<https://european-social-fund-plus.ec.europa.eu/en/social-innovation-and-transnational-cooperation>. {pristupljeno 16.7.2024.}

autori, 1950-ih zagovarala se modernizacija i proizvodnja u velikim specijaliziranim farmama. 1960-ih nastavlja se trend mehanizacije i uključuje se upotreba hibridnih sjemena, mineralnih gnojiva i pesticida. Do 1990-ih poljoprivreda se oslanja na takav način rada no ubrzo se uviđa problem prekomjerne mehanizacije i korištenja pesticida te se potiče nova paradigma održivog endogenog ruralnog razvoja koji počiva na rastu, jednakosti, socijalnoj pravednosti, participaciji i neovisnosti. (Ellis i Biggs, 2001, navedeno u radu Bukljaš, 2022).

U 21. stoljeću nastavlja se trend održivosti ruralnog razvoja te se sve više primjenjuju alternativne metode. Primjer tomu je prodaja poljoprivrednih dobara u kratkim opskrbnim lancima. „Prodaja u kratkim lancima opskrbe istinska je prilika da mali subjekti povećaju dodanu vrijednost i profitabilnost poljoprivrednih gospodarstava. Tom re-lokalizacijom otvaraju se radna mjesta i potiče se lokalna aktivnost, uz snažnu predanost poljoprivrednika koji rade na taj način. Za potrošače je to izvor svježih i kvalitetnih proizvoda i tu se isprepliću bogata povijest i međuljudski odnosi, čime se može pobuditi interes potrošača i potaknuti ih na to da se educiraju o prehrani i vrijednosti proizvoda (European Economic and Social Committee, 2019).

Novi koncept koji je uočila Europska unija i aktivno ga promiče je agroekologija. Kako navodi Europska unija agroekologija utječe na brojne procese u poljoprivrednoj praksi. U to se ubrajaju pasmine i sorte koje se u praksi upotrebljavaju, upravljanje tla i strategija diversifikacije usjeva, integracije u lance vrijednosti te poslovne modele kojima se mogu održavati lokalno donesene prakse. Primjeri poljoprivrednih praksi koje Europska unija navodi su organska poljoprivreda, agro-šumarstvo i mješovita poljoprivreda.¹⁵ „Agroekologija se temelji na primjeni ekoloških koncepata i načela za optimizaciju interakcija između biljaka, životinja, ljudi i okoliša, kao i socijalnih aspekata koji se moraju uzeti u obzir kako bi prehrambeni sustav bio održiv i pravedan. Stvaranjem sinergija agroekologija može pridonijeti ne samo proizvodnji hrane, sigurnosti opskrbe hranom i prehrani, već i ponovnoj uspostavi usluga ekosustava te biološkoj raznolikosti, što je ključno za održivu poljoprivredu“ (European Committee, 2019).

¹⁵<https://cordis.europa.eu/article/id/430692-agroecology-transitioning-toward-sustainable-climate-and-ecosystem-friendly-farming-and-food/hr>. {pristupljeno 19.7.2024.}

5.4. Hrvatske društvene inovacije

Republika Hrvatska, kao i ostale zemlje, pokušava probleme u tradicionalnom sustavu riješiti integracijom društvenih inovacija među svoje državljane. Jedan od primjera takve inovacije koji je postao svakodnevnica među Hrvatima je sustav E-građanin. To je bio odgovor Republike Hrvatske na Direktivu 2006/123/EZ Europske unije koja je donesena 2009. godine i u kojoj je navedeno da svaka država članica je dužna osnovati jedinstveno upravno tijelo (Bedečević i Grubišić, 2014). E-građanin je s radom započeo 2014. godine i predstavlja pružanje javnih usluga na jedinstvenom upravnom mjestu. „Pružanje javnih usluga na jedinstvenom upravnom mjestu (*one-stop-shop, point of single contact*) jedan je od elemenata integriranog javnog upravljanja koje je usredotočeno na potrebe građana, poduzetnika i drugih korisnika javnih usluga. Jedinstveno upravno mjesto može se organizirati kao točka fizičkog ili digitalnog kontakta te obuhvatiti manji ili veći broj javnih usluga koje se pružaju građanima ili poduzetnicima bez obzira na nadležnosti i međusobne institucionalne odnose različitih tijela javne uprave“ (Koprić i dr., 2017:581). Kako navode Đanič Čeko i Guštin (2022) sustav e-Građani je u početku imao četiri ključna cilja: prvi je bila modernizacija, drugi je pojednostavljenje, treći cilj je ubrzavanjem komunikacije između građana i javne uprave te četvrti cilj je povećanje transparentnosti u sektoru javne uprave. Kako pokazuju podaci na Portalu otvorenih građana ukupni broj jedinstvenih korisnika u sustavu E-građani iznosi 1.958.854. Ovaj broj predstavlja ukupni broj različitih OIB-a koji su se u razdoblju od 1.6.2014. do 3.7.2024. barem jednom prijavili na bilo koju uslugu putem nacionalnog identifikacijskog i autentifikacijskog sustava (NIAS).¹⁶ Podaci objavljeni na Portalu otvorenih građana prikazuju kako je najviše jedinstvenih korisnika u Gradu Zagrebu s brojem od 493 570 građana. Na drugom mjestu je Splitsko-dalmatinska županija s 201 775 prijavljenih jedinstvenih korisnika. Kao inkubator društvenih inovacija u Republici Hrvatskoj osnovan je Centar za društvene inovacije i održivi razvoj (CEDIOR). Kako navode na službenoj stranici, osnovani su 1.listopada 2012. godine „s ciljem osmišljavanja inovativnih i održivih rješenja za vodeće društvene probleme s kojima se suočava Hrvatska i svijet.“ Njihov spektar djelovanja obuhvaća brojne društvene teme poput: društvenog poduzetništva, financiranja projekata, zaštitu okoliša, ruralni razvoj i pružanja humanitarne pomoći.¹⁷ Dokaz njihovog aktivnog djelovanja je centar

¹⁶<https://data.gov.hr/ckan/dataset/9c433bb7-4015-4c64-9fa9-a2974514949a/resource/a2d3f18c-0440-476f-a116-e92cb5346f0b/download/korisnicisustavaegradani.xlsx>. {pristupljeno 17.7.2024.}

¹⁷ <https://cedior.org/> {pristupljeno 13.08.2024}

Fidelis, koji pruža pomoć starim i nemoćnim osobama i promiču međugeneracijsku solidarnost i aktivni život u trećoj dobi. Fidelis osim zbrinjavanja i pružanja pomoći starijim osobama, omogućuje i obavljanje različitih aktivnosti poput nabavke namirnica i lijekova, uređivanja i košenja okućnice, pratnje u šetnju, pružanje usluga prijevoza i slično. U svojim uslugama nude i edukaciju starijim osobama te pružaju informatičku podršku o korištenju računala, pametnih telefona i interneta.¹⁸ CEDIOR veliku pozornost daje inoviranju u poduzetništvu i financiranju star-up poduzeća. CEDIOR je osnovao Međunarodni centar za *crowdfunding* (ICFC), odnosno grupno financiranje koje za cilj ima okupljati i razmjenjivati znanja stručnjaka s područja *crowdfundinga*. ICFC predlaže i brojne mjere za uključivanje *crowdfundinga* u zakonodavstvo te širu gospodarsku i obrazovnu politiku. Centar pomaže poduzetnicima u samoj pripremi kampanja te traženju investitora te povezivanju tradicionalnog financijskog sektora sa *crowdfunding* financiranjem. Osim Međunarodnog centra za *crowdfunding*, osnovali su i prvu hrvatsku *crowdfunding* platformu za financiranje poduzetničkih, infrastrukturnih i društveno korisnih projekata. Osim što pružaju pomoć ljudima, CEDIOR je osnovao platformu Enter4Pets pomoću kojeg poduzetnici i potrošači mogu pomoći napuštenim životinjama.¹⁹

Sljedeći primjer društvene inovacije u fokus stavlja ekološko graditeljstvo i permakulturu. Zelena mreža aktivističkih grupa (ZMAG) je „udruga koja okuplja organske vrtlare, praktičare primjenjivih tehnologija i ekološkog graditeljstva, dizajnere permakulture, istraživače pravednih socijalnih modela organizacije i ravnopravnih međuljudskih odnosa te ekološke aktiviste“ (ZMAG, n.d.). Počeli su 1997. godine kao mreža alternativnih grupa, a 2002. druge se profiliraju u ZMAG i počinju se baviti ekologijom. U početku su se bavili okolišnim aktivizmom te tako rješavali probleme koje su donosile društvene i institucionalne odluke. Navode kako su to bili ilegalni kamenolomi, prekomjerna sječa šuma, nepoštivanje lovostaja, i slični ekološki problemi izazvani od strane društva. Kako navode, nakon brojnih akcija odlučili su se smjestiti u svome Reciklarnom imanju u selu Vukomerić. Postali su organizacija koja broji 10 zaposlenika te su se fokusirali na održivi razvoj pomoću permakulture, čuvanja sjemena, uradi sam kulture, uzgoja hrane i korištenja obnovljivih izvora energije (Sarajlić, 2021). ZMAG se može promatrati kao dio razvoja zelene infrastrukture koja se u Hrvatskoj aktivno provodi od prosinca 2021. godine kada je Vlada Republike Hrvatske usvojila Program razvoja zelene infrastrukture u urbanim sredinama za razdoblje do 2030. godine. Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine raspisalo je dva natječaja za dodjelu

¹⁸ <https://fidelis.cedior.org/o-nama/> {pristupljeno 13.08.2024.}

¹⁹ <https://cedior.org/projekti/>{pristupljeno 13.08.2024}

bespovratnih sredstava. Prvi je za razvoj strategije zelene urbane obnove, a drugi za provedbu pilot projekta. Za natječaj je dodijeljeno 25 milijuna eura kroz Nacionalni plan oporavka i otpornosti 2021.-2026. Ministarstvo je u programu definiralo prioritete javne politike u svrhu razvoja zelene infrastrukture (Jošić i dr., 2021):

- a. kvalitetno upravljanje razvojem zelene infrastrukture definiranjem metodologije za izradu standarda, planiranje, evidentiranje i praćenje stanja i razvoja zelene infrastrukture te njezine tipologije, kao i uspostavom prostorne baze podataka za praćenje i evaluaciju provedbe razvoja, unaprjeđenje zakonskog okvira te poticanje izrade strateških dokumenata razvoja zelene infrastrukture,
- b. unaprjeđena, raširena i lako dostupna zelena infrastruktura u urbanim područjima provjerom kroz provedbu pilot projekata te nakon toga poticanje izgradnje zelene infrastrukture na području cijele RH kojom se unaprjeđuje prilagodba na klimatske promjene,
- c. razvoj visoke razine znanja i društvene svijesti o održivom razvoju urbanih područja kroz razvoj zelene infrastrukture, afirmacijom i informiranjem javnosti te edukacijom o značaju i ulozi zelene infrastrukture.

Pozitivan primjer zelene infrastrukture je i grad Osijek. Grad Osijek je 2022. godine otvorio četvrto reciklažno dvorište u Donjem Gradu pomoću kojeg građani mogu besplatno zbrinuti 48 vrsta otpada, uključujući i otpad opasan za okoliš (Grad Osijek, 2022). Osim dobrog gospodarenja otpadom, osječka Promenada je jedna od najdužih šetnica u Europi. Kako navodi portal Slavonija i Baranja (2024). Promenada je u fazi proširenja te je planirano spajanje istočnog i zapadnog dijela Osijeka sa Gornjim gradom. Proširenje šetnice uključuje sadnju drvoreda, izgradnju biciklističke staze i ostalu urbanu opremu što svrstava Promenadu u dio zelene infrastrukture grada Osijeka.

5.5. Poduzetništvo s društvenim utjecajem

5.5.1. Društveno poduzetništvo

Društveno poduzetništvo nema jasnu definiciju te ju brojni autori definiraju na različite načine. Baturina i Babić (2021:16) opisuju društveno poduzetništvo kao kišobran termin za velik raspon inovativnih i dinamičnih internacionalnih praksi i diskursa u socijalnom i ekološkom području. Mair i Marti (2006.) definiraju društveno poduzetništvo na različite načine. Prvo kao proces stvaranja vrijednosti kombiniranjem resursa na nove načine. Kao drugi način definiranja navode

kako je društveno poduzetništvo kombinacija resursa prvenstveno namijenjena istraživanju i iskorištavanju prilika za stvaranje društvene vrijednosti poticanjem društvenih promjena ili zadovoljavanjem društvenih potreba. Kao treći način, navode kako promatraju društveno poduzetništvo kao proces koji uključuje ponudu usluga i proizvoda, ali se može odnositi na stvaranje novih organizacija.

Zbog sve veće nezaposlenosti velike ekonomije ne mogu na tradicionalan način pružiti rješenje te se okreću alternativama. Društveno poduzetništvo, kao i društvene inovacije, dio su tih alternativa. Kako navodi Cvitanović (2018.) Republika Hrvatska je kao punopravna članica Europske unije morala ispuniti zajedničke ciljeve Strategije Euro 2020 Jedan od 5 ciljeva strategije je bio borba protiv siromaštva i socijalne isključenosti zbog su sve članice morale donijeti strategije za definiranje svojih gospodarskih aktivnost. Republika Hrvatska je donijela Strategiju razvoja društvenog poduzetništva u Hrvatskoj za razdoblje 2015.-2020. Republika Hrvatske je u svojoj strategiji za razvoj društvenog poduzetništva, definirala društveno poduzetništvo kao „poslovanje temeljeno na načelima društvene, okolišne i ekonomske održivosti, kod kojeg se stvorena dobit/višak prihoda u cijelosti ili većim dijelom ulaže za dobrobit zajednice.“ U strategiji su propisana četiri cilja: Uspostava i unapređenje zakonodavnog i institucionalnog okvira za razvoj društvenog poduzetništva, uspostava financijskog okvira za učinkovit rad društvenih poduzetnika, promicanje važnosti i uloge društvenog poduzetništva kroz sve oblike obrazovanja, osiguranje vidljivosti uloge i mogućnosti društvenog poduzetništva u Republici Hrvatskoj te informiranje opće javnosti o temama u vezi s društvenim poduzetništvom. Nakon što je prošla 2020. i došlo do ispunjenja strategije mnogi ju vide kao mrtvo slovo na papiru. Baturina (2021.) kao primjer tomu navodi brojne propuste poput Evidencije društvenih poduzetnika, koja je najavljena za 2016. godinu i trebala je funkcionirati kao „službeni popis društvenih poduzetnika u Hrvatskoj“ i trebala je biti uvjet prijave za natječaje Europske unije no nikada nije realizirana. Baturina (2021.) također navodi kako nisu donesena jasna zakonska rješenja za društveno poduzetništvo. Naime, društveno poduzetništvo regulira zakon o ustanovama koji je nejasan. Kao dokaz tomu, Hrvatski monitor društveni poduzeća (2023.) navodi kako Hrvatska ima najniži udio društvenih poduzeća u kasnoj fazi rasta što dovodi do zaključka kako su društvena poduzeća u ranoj fazi razvoja gdje im je potrebna financijska potpora. Republika Hrvatska, ukoliko ne bude pružala potporu takvim poduzećima, svojim postupanjima smanjit će udio društvenog poduzetništva u Hrvatskoj.

Kao pozitivan primjer društvenih poduzeća u Hrvatskoj može se navesti Act Konto d.o.o. iz Čakovca. To je neprofitno društveno poduzeće koje je specijalizirano za pružanje računovodstvenih usluga te edukaciju i savjetovanje o financijskom poslovanju. Kako navode na službenoj stranici, svoje poslovanje usmjerili su neprofitnim organizacijama, društvenim poduzećima, zadrugama, obrtnicima i malim poduzetnicima. Ono što Act Konto d.o.o. čini društvenim poduzećem je što ostvarenu dobit reinvestiraju u edukaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom. Osim toga, zajedno s radnicima donose poslovne odluke te svoj posao obavljaju u „zelenom“ uredu. Prema navodima na službenoj stranici, do sada imaju 3 zaposlene osobe s invaliditetom, te preko 50% dobavljača i klijenata su neprofitne organizacije iz lokalnih zajednica.²⁰

Postoje i brojni pozitivni primjeri u svijetu. Gripp (2024) u svome blogu navodi primjere društvenih poduzeća u svijetu. Prvi od primjera koji navodi su Toms cipele koji posluju po modelu jedan za jedan. Toms cipele za svaki kupljeni par cipela daruju drugi par potrebitom djetetu. Osim same prodaje cipela, Toms posluje s ciljem okončanja prisilnog rada, potpore slabovidnim osobama i pružanja održivih vodoopskrbnih sustava. Kako navodi Gripp (2024) Toms cipele su 2022. godine 55% svog profita uložili u programe za mentalno zdravlje, 26% za pristupe mogućnostima i 19% za okončanje oružanog nasilja. Sljedeći primjer koji Gripp (2024) navodi je *The Ocean Cleanup*. To je inicijativa koja za cilj ima ukloniti 90% oceanske plastike do 2040. godine. Godine 2018., postavili su System 001, to je aparat za čišćenje koji koristi masivne mreže u oceanskim vrtlozima te koji je u Velikoj pacifičkoj mrlji smeća uhvatio dvije metričke tone plastike. *The Ocean Cleanup* je, kako navodi Gripp (2024), 2019. godine predstavio nadograđenu verziju System 001/B koji uspješno hvata manju plastiku. Iste godine su predstavili *The Interceptor 2019*. koji služi za čišćenje rijeka. Los Angeles Times, kako navodi Gripp (2024), je izvijestio kako je *The Interceptor 2019*. uklonio 77 tona smeća tijekom olujne sezone 2023. godine.

5.5.2. Društveno odgovorna poduzeća

Društveno odgovorna poduzeća su poduzeća su poduzeća koji na tržištu posluju na temelju koncepta društveno odgovornog poslovanja. „Društveno odgovorno poslovanje (DOP) predstavlja poseban koncept poslovanja u kojem poduzeća dobrovoljno i bez ikakve zakonske prisile nastoje uskladiti svoje poslovanje s potrebama društva u najširem mogućem smislu,,

²⁰ <https://act-konto.hr/> {pristupljeno 24.8.2024.}

(Vrdoljak Raguž, Hazdovac, 2014). ISO 26000 propisuje norme i opisuje karakteristike društveno odgovornog poslovanja na sljedeći način: „Društvena odgovornost je odgovornost organizacije za utjecaje svojih odluka i aktivnosti na društvo i okoliš, kroz transparentno i etičko ponašanje koje je: u skladu s održivim razvojem i dobrobiti društva, uzima u obzir očekivanja dionika, u skladu je s važećim zakonom i u skladu s međunarodnim normama ponašanja i integriran je u cijeloj organizaciji.“ Kako navodi Wilums (1998), Svjetsko poslovno vijeće za održivi razvoj opisuje društveno odgovorno poslovanje. kao poslovanje koje mora uključivati korporativno upravljanje i etiku, zdravlje i sigurnost, upravljanje okolišem, ljudska prava (uključujući osnovna radnička prava), održivi razvoj, uvjete rada u što ubrajaju sigurnost i zdravlje, radno vrijeme, plaće te posljednje što vežu za društveno odgovorno poslovanje je industrijska relacija. Potts i Hohnen (2007) naveli su brojne koristi uvođenja društveno odgovornog poslovanja kao načina poslovanja poduzeća. Prva korist je **bolje predviđanje i upravljanje širim spektrom rizika**. Autori opisuju kako učinkovito upravljanje pravnim, društvenim, upravljačkim, ekološkim, ekonomskim i drugim rizicima u sve složenijem tržišnom okruženju, uz veći nadzor i kontrolu korporativnih aktivnosti dionika, može poboljšati sigurnost opskrbe i ukupnu stabilnost tržišta. Sljedeća pozitivna strana društveno odgovornog poslovanja je **poboljšana reputacija** same organizacije. Kao argument tomu navode kako organizacije koje imaju dobre rezultate u pogledu društveno odgovornog poslovanja mogu izgraditi svoju reputaciju, dok one koje imaju loše rezultate mogu oštetiti marku i vrijednost poduzeća. Autori navode kako se reputacija ili kapital robne marke temelji na vrijednostima kao što su povjerenje, vjerodostojnost, pouzdanost, kvaliteta i dosljednost. Treća u nizu koristi je **veća sposobnost zapošljavanja, razvoja i zadržavanja osoblja**. Autori navode kako ta korist može biti predstavljati i izravan i neizravan rezultat. Izravan rezultat predstavlja ponos na proizvode i prakse poduzeća ili uvođenje poboljšanih praksi ljudskih resursa, kao naprimjer politika „prijateljske obitelji.“ Neizravan rezultat bile bi aktivnosti koje poboljšavaju moral i lojalnost zaposlenika. **Poboljšana inovativnost, konkurentnost i tržišno pozicioniranje** je četvrta korist koju navode Potts i Hohnen (2007). Osim što umanjuje rizik u poslovanju društveno odgovorno poslovanje se može gledati kao hvatanje prilika. Autori navode kako dobivanje povratnih informacija od različitih dionika može biti bogat izvor ideja za nove proizvode, procese i tržišta što može rezultirati konkurentskoj prednosti. Sljedeća korist je **povećana operativna učinkovitost i ušteda troškova**. Primjerice, procjena ekoloških i energetskih aspekata procesa može otkriti mogućnost za pretvaranje troškova otpada u tokove prihoda (npr. drveni otpad pretvoriti u ploču od iverice) te smanjenje potrošnje energije i troškova u cijelom sustavu. Sljedeća prednost uvođenja društveno odgovornog poslovanja kao

koncepta poslovanja koju navode autori je **poboljšana sposobnost privlačenje i izgradnje djelatovnih i učinkovitih odnosa u opskrbnom lancu**. Navode kako poduzeća vođena istom politikom mogu uspostaviti profitabilne dugoročne poslovne odnose poboljšanjem standarda i time smanjiti rizik. **Poboljšana sposobnost prilagođavanja promjenama** je značajna korist društveno odgovornog poslovanja jer poduzeća koja imaju redoviti dijalog s dionicima, su u boljoj poziciji da predvide i odgovore na regulatorne, ekonomske, društvene i ekološke promjene koje se mogu dogoditi na tržištu.

Sve navedene koristi društveno odgovornog poslovanja vidljive su u praksi. Kompanija Heineken Hrvatska navodi kako su društveno odgovornim poslovanjem ostvarili brojne uspjehe. U svome intervjuu za Telegram, menadžerica za odnose s javnošću kompanije Heineken, Ljudmila Bratko Gašpić navodi kako održivo poslovanje utječe na dobru reputaciju i percepciju kompanije što poduzeću pomaže pri zapošljavanju obzirom da nove generacije potencijalnih zaposlenika sve više ističe održivo poslovanje kao prednost pri odabiru budućeg poslodavca (Martinić, 2023). Kompanija Heineken Hrvatska svake godine objavljuje pregled rezultata održivosti u kojima navode koristi društveno odgovornog poslovanja. U svome Pregledu rezultata u održivosti u 2022. godini navode kako zbog zalaganja za odgovorno ponašanje svojim potrošačima nude bezalkoholna piva Heineken 0.0 i Karlovačko 0.0. Osim toga, 10% svog oglašivačkog budžeta odvajaju u svrhu promicanja odgovorne konzumacije, a u suradnji sa psihološkim centrom Tesa, sudjelovali su u projektu „Za odgovorno odrastanje mladih“ koji je za cilj imao educirati roditelje srednjoškolaca u svrhu sprječavanja maloljetničke konzumacije alkohola. U izvještaju veliku pozornost daju zaštiti okoliša i obnovljivim izvorima energije što im uvelike smanjuje rashode pa 100% električne energije za proizvodnju i rad pivovare dobivaju iz obnovljivih izvora, a 99,9 % svog otpada i ostataka iz proizvodnog procesa recikliraju. Također, poduzeće vodi računa o društvenoj vrijednosti. U upravljačkom tijelu imaju 66% žena, a u višem menadžmentu 48%, poduzimaju brojne napore za sigurnost i zaštitu radnika te očuvanje njihovog zdravlja, a u suradnji s gradom Karlovac podupiru projekt Kakvart te kroz 13 podržanih projekata doprinose da grad Karlovac postane još boljim mjestom za život i rad.

6. Zaključak

Društvene inovacije predstavljaju ključni alat za promjene u društvu, birokraciji, proizvodnim procesima, obrazovanju i ekonomiji. Mogu pružiti nova rješenja za probleme koje izaziva socijalna nejednakost, ekonomske krize, ratovi, ekološke katastrofe ili prevelika modernizacija procesa. Njihova glavna zadaća je unapređenje kvalitete života i podizanje životnog standarda jer predstavljaju kreativna rješenja za društvene izazove. Društvene inovacije mogu proizaći iz javnog sektora (E-građanin), privatnog sektora („Kengur“) ili pak neprofitnog sektora (ZMAG). Na društvene inovacije se može gledati kroz 3 pristupa. Prvi pristup predstavlja društvenu potrebu za rješavanje problema koje tradicionalne institucije i tradicionalni načini rješavanja nisu uspjeli savladati, poput pomoći osobama s invaliditetom. Kroz drugi pristup, društvene inovacije se mogu opisati kao inovacije koje donose rješenja za cjelokupno društvo na ekonomskoj, ekološkoj ili tehnološkoj razini. Treći pristup predstavlja sistemsku promjenu u društvu, što označava promjene u tradicionalnom institucionalnom poretku. Ova tri pristupa naglašavaju kako društvene inovacije, za razliku od tehnoloških, nemaju za primarni cilj generiranje profita nego održivi razvoj društva. Društvenim inovacijama nastoji se ostvariti 17 ciljeva održivog razvoja koji je objavio UN-a, a koje su potpisale 193 članice Ujedinjenih naroda. Ovi ciljevi usmjereni su na rješavanje značajnih globalnih društvenih problema uključujući siromaštvo, nedostupno obrazovanje za sve, rodnu neravnopravnost, neinkluzivnost. Zbog svog širokog spektra utjecaja, društvene inovacije donijele su promjene i u području poduzetništva što rezultira sve većim brojem poduzetnika i poduzeća koji usvajaju principe društveno odgovornog poslovanja i osim što generiraju profit, prilagođavaju svoje poslovanje potrebama društva, okolišu i etičkim standardima prema zajednici u kojoj djeluju.

Inoviranje, tehnološko ili društveno, za cilj ima promijeniti ustaljene metode rada i stvoriti nove prakse, koncepte ili strategije koja će unaprijediti životni standard ljudi. Društvene inovacije trebaju predstavljati novi način rješavanja izazova i društvenih problema te omogućiti stvaranje održivih, stabilnih i sigurnih zajednica.

Literatura

1. Abu-Saifan, S. (2012). Social entrepreneurship: definition and boundaries. *Technology innovation management review*, 2(2).
2. Adams, W. M. (2006). *The future of sustainability: Re-thinking environment and development in the twenty-first century*.
3. Balamatsias, G. (2018). 8 popularnih definicija društvenih inovacija. Dostupno na: <https://www.socialinnovationacademy.eu/8-popular-social-innovation-definitions/> {pristupljeno 11.5.2024.}
4. Banks, M. (2021). Značajka: Pogled izbliza na Kenguru EV. Dostupno na: <https://cleanfleetreport.com/feature-a-closer-look-at-the-kenguru-ev/> {pristupljeno 11.5.2024.}
5. Baturina, D. (2021). Strategija razvoja društvenog poduzetništva u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2015. do 2020. godine „Želje i Stvarnost“. Dostupno na: https://www.socialbiz.cerura.hr/images/2021/04/12/Strategija_razvoja_dp-08_04.pdf. {pristupljeno 10.7.2024.}
6. Bedeković, M. i Grubišić, K. (2024). Digitalizacija javne uprave i njezina primjena u odabranim područjima. *Zagrebačka pravna revija*, 13 (1), 98-127. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/318348>. {pristupljeno 17.7.2024.}
7. Berends, M. (2015). Sociology and school choice: What we know after two decades of charter schools. *Annual Review of Sociology*, 41, 159-180.
8. Bilal Zorić, A., Čović, K. i Buljat, M. (2023). Održivi razvoj: analiza indikatora za Hrvatsku i odabrane zemlje Europske unije. *ET²eR – ekonomija, turizam, telekomunikacije i računarstvo*, V (3), 18-25. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/313823>.
9. Bondarenko, P. (2024). Poštena trgovina. *Encyclopedia Britannica*. Dostupno na: <https://www.britannica.com/money/fair-trade> {pristupljeno 26.6.2024.}
10. Bornstein, D. i Davis, S. (2010). *Društveno poduzetništvo: Što svi trebaju znati®*. Oxford University Press.
11. Brundtland, G. H. (1987). *Our common future world commission on environment and development*.

12. Cimeša, M. i Pavlović, A. (2020). Razvoj hrvatskog transformacijskog sustava kao preduvjet provedbe ciljeva održivog razvoja. *Socijalna ekologija*, 29 (2), 179-205. Dostupno na: <https://doi.org/10.17234/SocEkol.29.2.2>.
13. Cohodes, S. R., & Parham, K. S. (2021). Charter schools' effectiveness, mechanisms, and competitive influence. Cohodes, S. R., & Parham, K. S. (2021). Charter schools' effectiveness, mechanisms, and competitive influence.
14. Cukerić, E. (2020). Društvene inovacije i poduzetništvo u svijetu (Doctoral dissertation, University of Pula. Faculty of economics and tourism" Dr. Mijo Mirković").
15. Cvitanović, V. (2018). Društveno poduzetništvo kao izravni doprinos ekonomskom razvoju. *Obrazovanje za poduzetništvo-E4E: znanstveno stručni časopis o obrazovanju za poduzetništvo*, 8(Special issue/Posebni), 109-126. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/196928> {pristupljeno: 10.7.2024.}
16. Ćosić, P. (2017). Mikrofinanciranje: Pojam i uloga u gospodarskom sustavu (Doctoral dissertation, University of Split. Faculty of economics Split).
17. Drexler, B., van Bork, G., Mueffelmann, S., Hashemian, C., Siek, H., Sturm, M., ... & Pytkowska, J. (2020). Mikrofinanciranje u Europskoj uniji: Analiza tržišta i preporuke za mogućnosti isporuke u razdoblju 2021.-2027 . Luksemburg: Ured za publikacije Europske unije. Dostupno na: <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=23029&langId=en>.
18. Europska komisija, Glavna uprava za poljoprivredu i ruralni razvoj, (2014). Organski uzgoj: vodič o mogućnostima potpore za ekološke proizvođače u Europi , Ured za publikacije Europske unije. Dostupno na: <https://data.europa.eu/doi/10.2762/54634> {pristupljeno 10.05.2024.}
19. Europska komisija, Ured savjetnika za europsku politiku, Therace, A., Hubert, A., Dro, I. (2011). Osnaživanje ljudi, poticanje promjena: društvene inovacije u Europskoj uniji , (A. Therace, urednik, I. Dro, urednik) Ured za publikacije. Dostupno na: <https://data.europa.eu/doi/10.2796/13155> {pristupljeno 10.05.2024.}
20. Europska komisija, Zapošljavanje, socijalna pitanja i uključenost (n.d.). Mikrofinanciranje i financiranje socijalnih poduzeća. Dostupno na: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1084&langId=hr>. {pristupljeno 13.08.2024.}
21. Gripp, M. (2024). Futurize. 6 primjera društvenog poduzetništva i kako osnovati društveno poduzeće. Dostupno na: <https://www.futurize.studio/blog/social-entrepreneurship-examples-and-how-to-set-up-a-social-enterprise> {pristupljeno 24.08.2024.}

22. Hrvatske, V. R. (2015). Strategija razvoja društvenog poduzetništva u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2015. do 2020. godine. Dostupno na: <http://www.esf.hr/wordpress/wp-content/uploads/2015/02/Strategija-razvoja-dru%C5%A1tvenog-poduzetni%C5%A1tva-u-RH-za-razdoblje-2015-2020.pdf> {pristupljeno 10.7.2024.}
23. Ivan-Ungureanu, C., & Marcu, M. (2006). The Lisbon Strategy. *Romanian Journal of Economic Forecasting*, 3(1), 74-83.
24. Kirzner, I. M. (1973). *Competition and entrepreneurship*. Chicago: University of Chicago Press.
25. Martin, RL., i Osberg, S. (2007). Društveno poduzetništvo: argument za definiciju.
26. Martinić, A. (2023). Održive kompanije lakše privlače nove radnike i imaju bolje poslovne rezultate. Stručnjakinje nam objasnile zašto. Dostupno na: <https://www.telegram.hr/biznis-tech/odrzive-kompanije-lakse-privlace-nove-radnike-i-imaju-bolje-poslovne-rezultate-strucnjakinje-nam-objasnile-zasto/>. {pristupljeno 12.08.2024.}
27. Matas, A. (2016). *Institucije i mehanizmi mikrofinanciranja*. (Doctoral dissertation, University of Split. Faculty of economics Split).
28. Mair, J., & Marti, I. (2006). Social entrepreneurship research: A source of explanation, prediction, and delight. *Journal of world business*, 41(1), 36-44. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/222436408_Social_Entrepreneurship_Research_A_Source_of_Explanation_Prediction_and_Delight {pristupljeno 10.7.2024.}
29. Mitrović, Đ., Pešalj, B., (2021). *Cirkularna ekonomija: principi, mjerenje i implementacija*. Beograd: Ekonomski fakultet Beograd
30. Palevich, R. (2011). *Lean održivi lanac opskrbe: Kako stvoriti zelenu infrastrukturu s lean tehnologijama*. Ft press.
31. Paska, I., Pavić-Rogošić, L (n.d.). Što su društvene inovacije. Dostupno na: https://www.odraz.hr/wp-content/uploads/2023/03/Drustvene-inovacije_ODRAZ.pdf {pristupljeno 31.04.2024.}
32. Pavić-Rogošić, L (2010.). *Održivi razvoj*. Dostupno na: <https://www.odraz.hr/nase teme/odrzivi-razvoj/odrzivi-razvoj/> {pristupljeno 7.7.2024.}
33. Petljak, K., Štulec, I., Vukmanov Šimokov, I. (2014). *Fair Trade: Pravedna trgovina za pravedniji svijet*. Dostupno na: <https://jatrgovac.com/fair-trade-pravedna-trgovina-za-pravedniji-svijet/> {pristupljeno 26.6.2024.}

34. Potts, J. i Hohnen, P. (2007). Društveno odgovorno poslovanje - vodič za poslovanje. Međunarodni institut za održivi razvoj, Kanada. Dostupno na: https://www.iisd.org/system/files/publications/csr_guide.pdf.
35. Sohn, L. B. (1973). Stockholm declaration on the human environment, the. Harv. Int'l. LJ, 14, 423.
36. Todaro, M. P. (2009). Economic Development: Michael P. Todaro, Stephen C. Smith. Vlada Republike Hrvatske (-). Europa 2020. Dostupno na: <https://vlada.gov.hr/europa-2020/19454?lang=hr> {pristupljeno 1.6.2024.}
37. Vidović, D., Šimleša, D., Baturina, D., (2023). Hrvatski monitor društvenih poduzeća 2022. ACT grupa, Čakovec. Dostupno na: <https://sewfonline.com/wp-content/uploads/2024/02/Croatia-Data-Report.pdf> {pristupljeno: 10.7.2024.}
38. Vrdoljak Raguž, I. i Hazdovac, K. (2014). Društveno odgovorno poslovanje i hrvatska gospodarska praksa. Oeconomica Jadertina, 4 (1), 40-58. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/130001> {pristupljeno 25.7.2024.}
39. Zimmer, R., Gill, B., Booker, K., Lavertu, S., Sass, T. R., & Witte, J. (2009). Charter schools in eight states: Effects on achievement, attainment, integration, and competition (Vol. 869). Rand Corporation.
40. Willums, JO (1998). Svjetsko poslovno vijeće za održivi razvoj, 'Izazov održivog poslovanja: Brifing za poslovne vođe sutrašnjice.

Internet izvori

1. A Brief History of Fair Trade (n.d.). Dostupno na: <https://www.fairtradefederation.org/wp-content/uploads/2018/07/A-Brief-History-of-Fair-Trade.pdf> {pristupljeno 26.6.2024.}
2. Act Konto (n.d.). O nama. Dostupno na: <https://act-konto.hr/> {pristupljeno 24.8.2024.}
3. Days Of The Year (2020). Fair Trade Day, Dostupno na: <https://www.daysoftheyear.com/days/fair-trade-day/> {pristupljeno 26.6.2024.}
4. Cedior (n.d.). O nama. Dostupno na: <https://cedior.org/>. {pristupljeno 13.08.2024.}
5. Cedior (n.d.). Projekti. Dostupno na: <https://cedior.org/projekti/>. {pristupljeno 13.08.2024}
6. Centar Fidelis (n.d.). O nama. Dostupno na: <https://fidelis.cedior.org/o-nama/>. {pristupljeno 13.08.2024.}

7. Europska agencija za okoliš (2015). Zelena infrastruktura: bolji život uz rješenja koja se temelje na prirodnim načelima. Dostupno na: <https://www.eea.europa.eu/hr/articles/zelena-infrastruktura-bolji-zivot-uz> {pristupljeno 29.6.2024.}
8. Europska komisija (2020). Agroekologija: prijelaz prema održivoj, klimatski i ekološki prihvatljivoj poljoprivredi i prehrambenim sustavima. Dostupno na: <https://cordis.europa.eu/article/id/430692-agroecology-transitioning-toward-sustainable-climate-and-ecosystem-friendly-farming-and-food/hr>. {pristupljeno 19.7.2024.}
9. Europska komisija (n.d.). Klimatske promjene. Uzroci klimatskih promjena. Dostupno na: https://climate.ec.europa.eu/climate-change/causes-climate-change_hr {pristupljeno 29.6.2024.}
10. Europski revizorski sud (n.d.). Ciljevi održivog razvoja. Dostupno na: <https://www.eea.europa.eu/hr/sustainable-development-goals> {pristupljeno 8.7.2024.}
11. Europski socijalni fond plus (-). Društvene inovacije i transnacionalna suradnja. Dostupno na: <https://european-social-fund-plus.ec.europa.eu/en/social-innovation-and-transnational-cooperation>. {pristupljeno 16.7.2024.}
12. Eurostat, Corseolo (2018). Statistika zaposlenosti. Dostupno na: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Archive:Employment_statistics/hr&oldid=393182 {pristupljeno 1.6.2024.}
13. Grad Osijek (2022). Grad Osijek otvorio i četvrto reciklažno dvorište. Dostupno na: <https://www.osijek.hr/rd-donji-grad/> {pristupljeno 29.8.2024.}
14. Grupa Terre (-). Naša povelja. Dostupno na: <https://groupeterre.org/qui-sommous/charte>. {pristupljeno 10.7.2024.}
15. Hrvatska enciklopedija (n.d.). Marshallov plan. Mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Dostupno na: <https://enciklopedija.hr/clanak/marshallov-plan> {pristupljeno 27.6.2024.}
16. IFRC, (n.d.). Strategija 2030. Platforma za promjenu. Globalni doseg, lokalno djelovanje. Dostupno na: <https://www.ifrc.org/sites/default/files/2021-06/S2030-EN.pdf>. {pristupljeno 24.8.2024.}
17. Laboratorij održivog razvoja (2019). Što je održivi razvoj. Dostupno na: <https://lora.bioteka.hr/sto-je-odrzivi-razvoj/> {pristupljeno 24.8.2024.}
18. M-Kopa (n.d.). O nama: Dostupno na: <https://m-kopa.com/about> {pristupljeno 24.8.2024.}

19. Nizozemski vodni sektor (2019) Prostor za riječni program. Dostupno na: Prostor za riječni program | Nizozemski vodni sektor (dutchwatersector.com) {pristupljeno 8.7.2024.}
20. Portal otvorenih podataka (-). Broj korisnika sustava e-Građani. Dostupno na: <https://data.gov.hr/ckan/dataset/9c433bb7-4015-4c64-9fa9-a2974514949a/resource/a2d3f18c-0440-476f-a116-e92cb5346f0b/download/korisnicisustavaegradani.xlsx>. {pristupljeno 17.7.2024.}
21. Prilagodba klimatskim promjenama (2021). Prirodna rješenja za klimatske promjene. Dostupno na: <https://prilagodba-klimi.hr/prirodna-rjesenja-za-klimatske-promjene/> {pristupljeno 29.6.2024.}
22. Pregled rezultata u održivosti u 2022. godini (2023). Stvaramo bolji svijet. Dostupno na: https://heineken.hr/uploaded/Pregled%20rezultata%20u%20odrz%CC%8Civosti%20u%202022.%20godini_HEINEKEN%20%20Hrvatska-1703156889112.pdf.
23. ReCed' Istria (2020). Društvene inovacije: Primjeri društvenih inovacija. Dostupno na: <https://recedistria.com/hr/drustvene-inovacije/primjeri-drustvenih-inovacija/> {pristupljeno 31.04.2024.}
24. Ressourcerie Famenne Ardenne Gaume (-). Tko smo mi. Dostupno na: <https://www.ressourcerie-fag.be/qui-sommes-nous>. {pristupljeno 10.7.2024.}
25. Socioeco.org (2016.) Društvena inovacija u Europi. Kakav je odnos s ekonomijom solidarnosti. Dostupno na: https://base.socioeco.org/docs/ripesseu_social_solidarity_innovation_en.pdf. {pristupljeno 8.7.2024.}
26. Sozial Marie (-). O nagradi. Dostupno na: <https://www.sozialmarie.org/hr/nagrada>. {pristupljeno 16.7.2024.}
27. The charter school (n.d.). Galerija. Dostupno na: <https://charterschool.in/gallery/> {pristupljeno 24.08.2024.}
28. Ujedinjeni narodi, <https://sdgs.un.org/goals>, {pristupljeno 8.7.2024.}

Popis slika

Slika 1: Tri sastavnice održivog razvoja	4
Slika 2: 17 ciljeva održivog razvoja	5
Slika 3: M-Kopa mobilni uređaj	11
Slika 4: Oznaka Fair trade	13
Slika 5: Charter školu u Kochiju, država Kerala, Indija	14